

Araştırma Notu Research Note

İsrâîl ve Ya'küb İsimlerinin Etimolojisi Üzerine Bir Değerlendirme

Salime Leyla Gürkan*

Yâkub peygamberin diğer adı ya da lakabı olan İsrâîl, Tevrat'ta ve Kur'an'da Yâkub soyunu (Bene Yisrael/Benî İsrâîl) ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Arapça Benî İsrâîl (İsrâîloğulları), Hz. Muhammed döneminde iyi bilinen bir adlandırma olmakla birlikte, Kur'an öncesi dönemde Kuzey Arabistan'da İsrâîl kelimesine rastlanmadığı, sadece Güney Arabistan'daki kitâbelerde geçtiği tespit edilmiştir.¹ Bu adlandırmanın İslâm öncesi hiçbir otantik şiirde yer almadığına işaret eden Goitein'a göre bu durum, Hz. Muhammed'in, önceki monoteist dinlere yönelik aslî bilgiye sahip olduğunu göstermektedir.² Bu aslî bilgi, Hz. Muhammed'i "ümmî elçi" (*en-nebî el-ümmî*)³ şeklinde vasıflandıran Kur'an'a göre vahiy kaynaklı olmaktadır.

İsrâîl kelimesinin mânası ile ilgili olarak tefsirlerde yer alan yaygın açıklama, bunun İbrânîce'de *abdullah* (Allah'ın kulu) anlamına geldiği şeklindedir.⁴ Burada İsrâ kelimesi ile "esir/tutsak" anlamındaki "اسير" kelimesi arasında bağlantı kurulduğu anlaşılmaktadır; bu kelimenin İbrânîce'deki karşılığı "שׁ/שׁ"

* Doç. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi (slgurkan@29mayis.edu.tr). İstişari katkılarından dolayı Tolga Altınel'e ve Prof. Dr. İsmail Durmuş'a teşekkür ederim.

1 Bk. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Quran*, s. 61.

2 Goitein, "Banü İsrâîl", s. 1020.

3 el-A'râf 7/157-158. Ayrıca bk. Yûsuf 12/102; Hûd 11/49; el-Kasas 28/44-46.

4 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 593; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 257-58; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, III, 31; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 374 (el-Bakara 2/40).

harfi yerine “ص/س” harfi imlâsıyla– *asîr* (אסיר) şeklindedir. Taberî tefsirinde ayrıca *safvetullah* (Allah’ın saf ve seçkini) mânasına da yer verilmektedir. İsmi etimolojisine de uygun düşen benzer bir açıklamaya göre, İsrâîl kelimesinin kökeni “Allah’ın gözünde şerefli, yüce, hayırlı olan” mânasında *seriyyullah*’tır (سرو kökünden).⁵ İbrânîce’de *seriyy* (סרי) kelimesine yakın mânaya sahip bir kelime, *sarar* (שרר) kökünden gelen ve “üstünlük, galibiyet” mânası taşıyan *serara*^h’dır (שררה). İslâm kaynaklarında İsrâîl kelimesine verilen bir diğer mâna ise “gece yürüyen / yolculuk eden” (*yevri bil-leyl*) şeklindedir (سرى kökünden; اسراء=gece yürüyüşü). Hem Taberî (ö. 310/923) hem de Sa’lebî (ö. 427/1035) tarafından işaret edilen açıklamaya göre, Yâkub’un bu adla anılmasının sebebi, ikiz kardeşinden (Esav/İys) kaçtığı sırada gündüz gizlenip gece yürümekten dolaydır.⁶ Bu açıklama, Tevrat’ta anlatıldığı şekliyle Yâkub’un, şantaj yaparak ikiz kardeşi Esav’dan ilk oğulluk hakkını satın alması ve hile yoluyla onun yerine kutsanması üzerine iki kardeş arasında ortaya çıkan düşmanlığı ve Yâkub’un Esav’dan kaçışını esas almaktadır.

Bir gün Yâkub yemek pişirirken Esav çok bitkin bir halde kırdan döndü. Yâkub’a, “Şu kıpkırmızı şeyden lutfen biraz ver de içeyim. Çok bitkinim” dedi. Bu yüzden ona Edom adı verildi [adom=kırmızı]. Yâkub, “Önce sen ilk oğulluk hakkını bana sat!” diye cevap verdi. Esav, “... ölmek üzereyim, ilk oğulluk hakkının bana ne faydası var?” dedi. Yâkub, “Önce yemin et!” dedi. Esav yemin etti ve ilk oğulluk hakkını Yâkub’a sattı. Yâkub Esav’a ekmek ile mercimek yemeği verdi. Esav yiyip içtikten sonra kalkıp gitti. Böylece Esav ilk oğulluk hakkını küçümsemiş oldu (Tekvin 25:29-34).

İshak yaşlanmış, gözleri görmez olmuştu. Büyük oğlu Esav’ı çağırıp “... Kırlara çık, benim için bir hayvan avla. Sevdiğim lezzetli bir yemek yapıp bana getir de yiyeyim. Ölmeden önce seni kutsayayım” dedi... Rebeka onları dinliyordu. Esav avlanmak için kıra çıkınca, Rebeka oğlu Yâkub’a şöyle dedi: “Dinle, babanın kardeşin Esav’a söylediklerini duydum... Git süründen bana iki seçme oğlak getir. Babanın sevdiği lezzetli bir yemek yapayım. Yemesi için onu babana sen götür ki ölmeden önce seni kutsasın.” Yâkub, “Ama kardeşim Esav kıllı biridir, bense kılsızım. Ya babam bana dokunursa? O zaman kendisini aldattığımı anlar. Kutsama yerine üzerime lânet getirmiş olurum” dedi. Annesi, “Sana gelecek lânet bana gelsin, oğlum. Sen beni dinle, git istediğim şeyi getir” dedi. Yâkub gidip

5 Firestone, “Ya’kûb”, s. 254. Ayrıca bk. Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, “srv” (سرو) md.

6 Taberî, *Târîh*, I, 320; Sa’lebî, *Kasasü’l-enbiyâ*, s. 101. Ayrıca bk. İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 110. Kâ’b el-Ahbâr’dan gelen bir rivayete göre İbrâhîm “halilullah”, İshak “zebihullah”, İsmâîl “safiyullah”, Yâkub “İsrâiliyyullah”, Yûsuf ise “sadikullah” şeklinde anılmaktadır. Bk. Kisâi, *Kısasü’l-enbiyâ*, s. 156-57.

oğlakları annesine getirdi. Annesi babasının sevdiği lezzetli bir yemek yaptı. Rebeka daha sonra büyük oğlu Esav'ın evde bulunan en güzel giysilerini aldı ve küçük oğlu Yâkub'a giydirdi. Ellerinin üstünü, boynunun kılsız yerini de oğlak derisiyle kapladı. Yaptığı güzel yemeği ve ekmeği Yâkub'un eline verdi. Yâkub babasının yanına varıp, "Baba!" diye seslendi. Babası, "Evet, sen kimsin oğlum?" dedi. Yâkub, "Ben ilk oğlum Esavım. Söylediğini yaptım. Lütfen kalk, otur da getirdiğim av etini ye! Böylece beni kutsayabilesin" dedi. İshak, "Nasıl böyle çabucak buldun, oğlum?" dedi. Yâkub, "Tanrın Rab bana yardım etti" dedi. İshak, "Yaklaş, oğlum. Sana dokunayım, gerçekten oğlum Esav mısın, değil misin anlayayım" dedi. Yâkub babasına yaklaştı. Babası ona dokunarak, "Ses Yâkub'un sesi, ama eller Esav'ın elleri!" dedi. Onu tanıyamadı... İshak onu kutsamak üzereyken bir daha sordu: "Sen gerçekten oğlum Esav mısın?" Yâkub, "Evet!" dedi... Babası onun giysilerini kokladı ve kendisini kutsayarak şöyle dedi: "...Tanrı sana göklerin çiyinden ve yerin verimli topraklarından bol buğday ve yeni şarap versin. Halklar sana kulluk etsin. Uluslar sana boyun eğsin. Kardeşlerine egemen ol. Annenin çocukları sana boyun eğsin. Sana lânet edenler lânetlidir. Seni kutsayanlar mübarektir." İshak Yâkub'u kutsamayı tamamladıktan ve Yâkub babasının yanından ayrıldıktan sonra kardeşi Esav avdan döndü... "Baba kalk, getirdiğim av etini ye ki beni kutsayabilesin" dedi. Babası, "Sen kimsin?" dedi. Esav, "Ben ilk oğlum Esavım" dedi... İshak, "Kardeşin hileyle geldi ve kutsamanı aldı" dedi... Esav, babasının Yâkub'a vermiş olduğu kutsama sebebiyle ona nefret besledi. İçinden ... "Kardeşim Yâkub'u öldüreceğim" dedi. Büyük oğlu Esav'ın planları Rebekâ'ya anlatıldı. Küçük oğlu Yâkub'u çağırıp ona "...Kalk ve Harran'a, kardeşim Laban'a kaç..." dedi (Tekvin 27:1-45).

Aslında Tevrat'ta ikiz kardeşler arasında anne karnında başlayan bir çekişmeye ya da rekabete işaret edilmektedir. Yâkub (Ya'akov) adının mânası da Yâkub'un kendinden önce doğan Esav'ın topuğunu tutarak doğmasına (*akev*= "topuk, uç, arka") ve daha sonra hile ile kardeşinin ilk oğulluk ve kutsama haklarını alarak ya da gaspederek onun yerine geçmesine atıfla, "topuğunu tutacak/arkasından gelecek/yerini alacak/kapacak" veya "hile yapacak/aldatacak" şeklinde açıklanmaktadır.⁷

7 Ayrıca bk. Philo, "De Mutatione Nominum (On the Change of Names)", XII/81; *Tora*, I, 255, dn. 29. "Topuğunu tutma, arkasından gelme, hile yapma/aldatma" mânalarının yanı sıra 'a-k-v fiil köküne yüklenen bir diğer mâna "koruma"dır. Bütün bu mânalar için bk. Koehler - Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, II, 872-73. Ya'akov adına yüklenen, "Tanrı korusun" mânası için ayrıca bk. Westermann, *Genesis*, s. 183.

İshak eşi için Tanrı'ya yakardı ... ve eşi Rebeka hamile kaldı. Fakat çocuklar karnında itişiyorlardı... Tanrı ona “Rahminde iki ulus var. Karnından iki ayrı krallık çıkacak ... büyük olan küçüğüne hizmet edecek” dedi... Gerçekten de rahminde ikizler vardı. İlki kızılımsı renkte ... kılı olarak çıktı.⁸ Adını Esav koydular. Daha sonra kardeşi çıktı. Eli Esav'ın topuğunu kavramıştı. (İshak/Tanrı) onun adını Yâkub (Ya'akov) koydu (Tekvin 25:21-26).

Esav babasının sözlerini duyunca... “Beni de mübarek kıl baba!” diye yalvardı. (İshak) ona, “Kardeşin hile ile geldi ve kutsamanı aldı” (senin yerine o kutsandı) dedi. Esav, “Ona bunun için Yâkub (Ya'akov) dendi. İki keredir arkamdan geliyor / yerimi kapıyor / beni aldatıyor. Önce ilk oğulluk hakkımı (*behora*) almıştı. Şimdi de kutsamamı (*beraha*) aldı” dedi (Tekvin 27:34-36).

Yâkub'un Esav'dan sonra doğması ve daha sonra ilk oğulluk hakkını onun elinden almasıyla ilgili olarak Yahudi geleneğinde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bir yoruma göre ilk önce Yâkub doğacakken Esav Yâkub'u tehdit ederek buna mani olmuştur. Bir diğer yoruma göre ikizlerden anne rahmine ilk düşen Yâkub olduğundan ilk doğma hakkı Yâkub'a aittir; bu sebeple Yâkub, haklı olarak, doğarken kardeşi Esav'ın topuğunu tutarak onu engellemeye çalışmıştır.⁹ Daha ileri bir yoruma göre, ilk doğan Esav olduğu için fizikî anlamda meşru ilk oğul (*behor*) Esav olsa da, rahme ilk düşen Yâkub olduğu için mânevî ilk oğulluk ve dolayısıyla kutsama (*beraha*) hakkı Yâkub'a aittir. Dolayısıyla Yâkub ve Rebeka'nın sergilediği bütün çabaları yani hile ve planları da söz konusu mânevî ilk oğulluk hakkı çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.¹⁰ Esav ve Yâkub ile ilgili olarak Tevrat'ta ve Yahudi tefsir geleneğinde yer alan bu anlatımların büyük bir kısmı İslâm kaynaklarına da girmiş görünmektedir.¹¹

Öte yandan İsrâil (Yisrael) adının mânası ve kökeni Yahudi kaynaklarında da açık ve kesin değildir. İbrânî atası Yâkub'a bu adın verilmesiyle ilgili olarak Tekvin kitabında geçen hikâyede, İslâm kaynaklarındaki “gece yürüme / yolculuk etme” mânasıyla bağlantılı görünen, “gece güreşme” hikâyesi yer almaktadır. Hikâyeye göre Yâkub, kardeşi Esav'dan kaçtığı sırada değil, ama onunla tekrar buluşmak ve sulh yapmak için Kenan'a dönmek üzere

8 İlgili Tevrat anlatımından hareketle, gelenek içinde, Esav'ın kızıl renkli olmasından dolayı ilk oğulluk hakkını kırmızı bir çorba uğruna sattığı şeklinde yorum yapılmıştır. Bk. *Tora*, I, 184, dn. 30; *Genesis Rabbah*, 63:12.

9 *Tora*, I, 182, dn. 26. Ayrıca bk. *Genesis Rabbah* 68:8.

10 *Tora*, I, 182, dn. 26.

11 Mesela bk. Sa'lebî, *Kasasü'l-enbiyâ'*, s. 101.

yola çıktığı sırada, gece gizemli bir şekilde karşısına çıkan bir kişi (Tanrı'nın adamı / meleği) ile sabaha kadar gürleşmiş ve yenilemeyince, adamı bırakması karşılığında ondan kendisini kutsamasını istemiştir; o da Yâkub'a "Bundan sonra ismin Yâkub (Ya'akov) diye çağrılmayacak, fakat İsrâîl (Yisrael) olacak, çünkü Tanrı'yla / ilâhî bir varlıkla ve insanlarla mücadele ettin (*sarita*/שריטה) ve üstün / galip geldin" demiştir (bir diğer okuma biçimine göre, "Tanrı'yla / ilâhî bir varlıkla mücadele ettin ve insanlara üstün / galip geldin").¹² Buradan hareketle Yisrael kelimesine (*yisra-El*/ישראל) "Tanrı mücadele edecek" veya "Tanrı için / ile mücadele eden" gibi mânalar verilmiştir. Buna göre kelime "mücadele / ısrar etmek" mânasındaki *sara*^h (שרה) fiil köküyle ilişkilendirilmektedir.¹³ Tevrat'ın Grekçe versiyonunda ise (Septuaginta, m.ö. III. yüzyıl) cümle şu şekilde geçmektedir: "Çünkü Tanrı'yla / Tanrı'ya karşı güçlü oldun ve insanlarla / insanlara karşı kudretli (olacaksın)." Burada da "üstün / güçlü olmak" mânasındaki *sarar* (שרר) fiil kökünün esas alındığı anlaşılmaktadır.¹⁴ Buna paralel bir yoruma göre Yisrael adı kutsal toprakları fethetmek için gerekli olan gücü ifade etmektedir.¹⁵

Tekvin kitabında anlatılan gürleş hikâyesinde ayrıca, meleğin Yâkub'u yemeyeceğini anlayınca onun kalça kemiğine dokunarak yerinden çıkardığı ve Yâkub'un aksayarak yürüdüğünden, bu sebeple İsrâîloğulları arasında yerinden oynamış kalça (uyluk) sinirini yeme yasağının uygulandığından da bahsedilmektedir. İlginç bir husus olarak Kur'an'da da İsrâîl adının geçtiği iki âyetten birinde, bu olayı çağrıştıracak şekilde, Yâkub'un (İsrâîl), kendisine haram kıldığı yiyecekten bahsedilmektedir: "Tevrat'ın indirilmesinden önce İsrâîl'in kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâîloğulları'na

12 Tekvin 32:28-31. Bu anlatımda Yâkub'un bir adamla (iş=adam) gürleştiği belirtilmekte, fakat daha sonra Yâkub'un "ilâhî bir varlığı / Tanrı'yı (*elohim*) yüz yüze gördüm" ifadesinden, bunun bir melek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hoşea kitabında yer alan pasajda (12:4-5), Yâkub'un gürleştiği kişi için ilâhî varlık (*elohim*) ve melek (*malah*) ifadeleri kullanılmaktadır. Yahudi geleneğinde bunun, "Esav'ın koruyucu meleği" olduğu belirtilmektedir. Bk. *Genesis Rabbah*, 78:3; *The Pentateuch and Rashi's Commentary*, s. 330. Söz konusu gürleş sahnesi, Bâbil Gılgamış efsanesinin ana karakteri Gılgamış ile onun modelinde ve ona rakip olarak ilâhî biçimde yaratılan Enkidu arasındaki gürleş sahnesiyle bâriz benzerlik taşımaktadır. Ayrıca söz konusu efsanede Enkidu tıpkı Esav gibi kıllı ve aynı zamanda yabani / vahşi olarak nitelenmektedir. Öte yandan, nehir kenarında geçtiği belirtilen bu hadise, geniş yaygınlığa sahip olan nehir cinî inancıyla da ilişkilendirilmektedir. Bk. Westermann, *Genesis*, s. 229.

13 Coote, "The Meaning of the Name Israel", s. 137.

14 Hayward, *Interpretations of the Name Israel*, s. 62.

15 Tesniye 3:28: "(Rab Mûsâ'ya dedi:) Yeşu'ya görev ver. Onu güçlendir ve yüreklendir. Çünkü bu halk Şeria ırmağından onun liderliğinde geçecek. Göreceğin toprakları halka o miras olarak verecek." Ayrıca bk. Hayward, *Interpretations of the Name Israel*, s. 63.

helâldi. De ki: ‘Doğru sözlü iseniz Tevrat’ı getirip okuyun’¹⁶ Bu nokta, üzerinde özel olarak durulmayı gerektirmektedir.

Hıristiyan kaynaklarında (Jerome, IV. yüzyıl) yer alan alternatif bir yoruma göre ise kelimenin mânası “Tanrı’yla birlikte / sayesinde prens / lider” (“Tanrı’nın prensi / lideri” veya bir diğer tercümeğe göre “Tanrı’nın askeri”) şeklindedir. Buna göre kelime, “prens / lider” mânasındaki *sar* (רש) kelimesiyle ilişkilendirilmektedir (“üstün / güçlü olmak, yönetmek” mânalarındaki *sarar* / שרר fiil kökünden); Tekvin pasajında yer alan *sarita* (שרית= mücadele ettin) fiiline de “lider olarak güce sahip oldun”, “razı oldun” gibi mânalar verilmektedir.¹⁷

Öte yandan Tekvin kitabındaki güreş hikâyesinin devamında Yâkub’un “Tanrı’yı / ilâhî bir varlığı yüz yüze gördüm (*raiti Elohim...*)” demesiyle bağlantılı olarak İsrâil adına, “Tanrı’yı gören” şeklinde de mâna verilmiştir. İskenderiyeli Antik Yahudi filozofu Filon’a (ö. 50) göre İsrâil kavmi maddî olmaktan ziyade mânevî anlamda “Tanrı’yı gören” (*theon horan*) yani “Tanrı’yı ve dünyayı tefekkür eden zihin (*nous*)”e karşılık gelmektedir.¹⁸ Filon burada etimolojik bir açıklama yapmamış olsa da bu eşleştirmeye göre kelime, muhtemelen, *iş-raa-El* (“Adam Tanrı’yı gördü” veya “Tanrı’yı gören adam”) gibi bir İbrânîce kalıba dayanmaktadır. Bu noktada ilginç bir husus, Yabok nehri kıyısında geçtiği belirtilen güreş hikâyesinden farklı olarak, sonraki bir Tekvin pasajında İsrâil (Yisrael) adının Yâkub’a doğrudan Tanrı tarafından ve Betel (“Tanrı’nın evi”) denilen, Yâkub’un daha önce Tanrı’yı müşahede ettiği mevkide verildiğinin söylenmesidir.

Tanrı Yâkub’a, “Kalk, Betel’e çık ve orada yerleş. Kardeşin Esav’dan kaçarken sana görünen Tanrı’ya orada bir sunak yap!” dedi. Yâkub, ailesine ve yanındakilere, “Yabancı ilâhlarınızı atın. Kendinizi arındırıp giysilerinizi değiştirin. Betel’e çıkacağız. Sıkıntı çektiğim günlerde yakarışımı duyan, gittiğim her yerde benimle birlikte olan Tanrı’ya orada bir sunak yapacağım” dedi... Yâkub adamlarıyla birlikte Kenan ülkesindeki Luz’a –yani Betel’e– geldi. Bir sunak yaparak oraya el-Betel adını verdi. Çünkü kardeşinden kaçarken Tanrı orada kendisine görünmüştü... Yâkub Paddan-Aram’dan dönünce, Tanrı ona yine görünerek onu mübarek kıldı. “Sana Yâkub diyorlar, ama bundan böyle adın Yâkub (Ya’akov) değil, İsrâil (Yisrael) olacak” dedi ve onun adını İsrâil (Yisrael) koydu. “Ben Her

16 Âl-i İmrân 3/93. İsrâil adının geçtiği diğer âyet Meryem sûresinin 58. âyetidir. On altı âyette ise Yâkub adı kullanılmaktadır.

17 Bk. Bullock, “Israel (ישראל)”, s. 1174. “Prens / lider” mânasındaki *sar* (רש) kelimesiyle ilişkilendirme Raşi’nin tefsirinde de yer almaktadır.

18 Philo, “*De Somniis* (On Dreams) I”, XXVII/171; “*De Somniis* (On Dreams) II”, XXVI/173.

Şeye Gücü Yeten Tanrı'yım. Verimli ol, çoğal. Senden bir ulus ve uluslar topluluğu doğacak. Kralların atası olacaksın. İbrâhim'e, İshak'a verdiğim toprakları sana verecek, senden sonra da soyuna bağışlayacağım” dedi (Tekvin 35:1-12).¹⁹

Bu ikinci anlatımda Yâkub'a yeni bir ad verilmesi ile onun monoteist inanca sahip olması ve Tanrı tarafından seçilmesi bir arada zikredilmektedir. İsrâil adı bu şekilde Tanrı'nın meleğiyle güreş hadisesi (mücadele ve üstün gelme) yerine Tanrı'yı müşahede (görme) hadisesiyle ve seçilmişlikle ilişkilendirilmektedir. Yâkub'a İsrâil (Yisrael) adının verilmeyle ilgili bu iki farklı anlatım, Yahudi kaynaklarında, meleğin verdiği adın ancak Tanrı tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmesi şeklinde tefsir edilse de;²⁰ söz konusu anlatımlar modern Kitâb-ı Mukaddes araştırmacıları tarafından farklı kaynaklarla ilişkilendirilmektedir.²¹

Tekvin kitabında yer alan ilgili açıklamanın (“Tanrı'yla/ilâhî bir varlıkla ve insanlarla mücadele ettin ve üstün / galip geldin”) kelimenin etimolojisini ifade etmediğine işaret eden İsraili dil bilimci Rabinowitz ise tamamen farklı bir yorumda bulunmaktadır.²² Yişrael kalıbının Ugarit dilinde²³ de isim olarak mevcut olduğunu belirten ve kelimeyi “doğru” mânasındaki “yaşar” (ישר) kelimesiyle ilişkilendiren Rabinowitz'e göre kelimenin kökeninin “Tanrı doğrudur” mânasında *yışra-El* (ישראל) şeklinde olması daha isabetlidir.²⁴

19 Daha önce aynı mekvide gerçekleştiği belirtilen göğe dikilmiş merdiven vizyonu için ayrıca bk. Tekvin 28:1-19.

20 *Tora*, I, 255, dn. 29.

21 Mesela bk. Westermann, *Genesis*, s. 228-30, 243-45.

22 Rabinowitz, “Israel”, s. 98. Esasen modern Kitâb-ı Mukaddes araştırmacıları Tevrat'ta yer alan bu tarz etimolojik açıklamaları söz konusu şahıslarla veya kabilelerle ilgili olarak daha sonradan ortaya çıkan olaylardan veya anlayışlardan hareketle ortaya konmuş açıklamalar şeklinde değerlendirmektedir. Meselâ ilgili Tekvin pasajında yeni doğmuş Esav'ı tasvir etmek için kullanılan *admoni* (“kırmızı renkli”) ve *ke'aderet se'ar* (“kılla kaplı gibi”) ifadelerindeki *admoni* ve *se'ar* kelimelerinin, sırasıyla, “Edom”a ve Esav'ın yerleştiği bölge olan “Se'ir”e işaret ettiği, dolayısıyla ilgili metnin sonraki bir döneme ait olduğu ileri sürülmüştür. Bk. Westermann, *Genesis*, s. 183; Syrén, *The Forsaken First-Born*, s. 85 vd. Benzer şekilde Tekvin kitabında (29:35) Yehuda ismi ile övme fiili (*hoda^h*) arasında kurulan ilişkinin, Yehuda kabilesinin yükselişe geçtiği dönemin izlerini taşıdığı belirtilmiş ve bu ilişkilendirmenin ses benzerliğine dayalı bir kelime oyunu şeklinde anlaşılması gerektiği ileri sürülmüştür. Bk. “Judah”, s. 475.

23 Sâmî dil ailesinin kuzeybatı koluna bağlı dil.

24 Rabinowitz, “Israel”, s. 98. Ayrıca bk. Haldar, “Israel, Names and Associations of”, s. 765; Hayward, *Interpretations of the Name Israel*, s. 27 vd. Hayward tarafından işaret edildiği üzere, klasik Yahudi kaynaklarında bir isme birden çok mâna verilmesi, ismin ve dolayısıyla o ismin sahibinin gizemli özellikler taşıdığına yönelik inançtan kaynaklanmaktadır.

Nitekim *yaşar* kelimesi ile aynı kökten gelen *yeşurun* kelimesi Tanah'ta İsrâil kelimesine paralel olarak kullanılmaktadır.²⁵

Tevrat'taki Yâkub anlatımından hareketle, İsrâil (Yisrael) adının, hile ile bağlantılı olan Yâkub (Ya'akov) adını ve karakterini olumlu mânada dönüştüren ya da temize çıkaran bir fonksiyona sahip olduğu şeklinde yorumlar da yapılmıştır.²⁶ Etimolojik olarak gerek "mücadele etme/ üstün gelme" (*yisra-el*) gerek "görme" (*yişra-el*) gerekse "doğruluk" (*yişra-el*) mânaları esas alındığında, bu adın Yâkub adına hak edilmiş bir üstünlüğün ve bu konuda Yâkub'un sergilediği gayretin ve değişimin, dolayısıyla bir aklanmanın işareti olduğunu düşünmek mümkündür. Fakat isim değişikliğine rağmen Yâkub (Ya'akov) adının kullanılmaya devam etmiş olması,²⁷ İsrâil (Yisrael) adının tamamen Yâkub (Ya'akov) adının yerini almadığına, daha ziyade bir lakap ya da ikinci isim vazifesi gördüğüne işaret etmektedir. Ayrıca bir peygamber olması sebebiyle tamamen olumlu bir Yâkub tasvirine yer veren Kur'an'da da İsrâil adına atıf yapılmış olması, aklanma şeklindeki yorumu, en azından İslâm bakış açısından problemlili kılmaktadır. Bu noktada Ya'küb ve İsrâil adlarının Kur'an'daki kullanımından hareketle, her iki ismin de, aklanma vurgusundan bağımsız olarak, "doğruluk/ salihlik" ve "üstünlük/ seçilmişlik" mânaları ile ilişkili olduğunu düşünmek mümkündür. Bu durumda Ya'küb adının hile ile ilişkilendirilmesinin ve dolayısıyla aklanma vurgusunun da sonraki bir anlayıştan kaynaklandığını kabul etmek gerekecektir.

Yahudi geleneğinde yer alan benzer bir yoruma göre Tanrı ile münasebet açısından Ya'küb (Ya'akov) adı "kul" oluşu (Tanrı'nın kulu/ hizmetçisi), İsrâil (Yisrael) adı ise "çocuk" oluşu (Tanrı'nın çocuğu) ifade etmektedir.²⁸ "Tanrı'nın çocuğu" şeklindeki niteleme, Tanrı'ya yakınlığı ve ayrıcalığı ifade etmesi bakımından ve bilhassa Yahudi geleneğindeki kullanımı itibariyle, "seçkinlik ve üstünlük" anlamlarını barındırmaktadır. Ya'küb ve İsrâil adlarına atfedilen "kulluk ve seçilmişlik" mânaları İşaya kitabında yer alan bir pa-

25 İşaya 44:1-2. *Yeşurun* kelimesine yönelik geniş bilgi için bk. Hayward, *Interpretations of the Name Israel*, s. 102 vd.

26 Meselâ bk. *Tora*, I, 255, dn. 29; Philo, "De Mutatione Nominum (On the Change of Names)", XII/81. Bu tarz yorumlarla ilgili olarak ayrıca bk. Çınar, "Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hz. Ya'küb", s. 199 vd.

27 Tanah'ta İsrailoğulları için *Yisrael* ve *bene Yisrael* kalıpları dışında "Yâkub soyu/ ehli" mânalarına gelen *zera' / bet Ya'akov/ mişkanot Ya'akov* tabirleri de kullanılmaktadır (Yeremya, 33/26; İşaya, 8/17; Mezmurlar, 87/2). Benzer şekilde Kur'an'da da aynı mânaya gelen *Âl-i Ya'küb* ibaresi kullanılmaktadır (Yûsuf 12/6; Meryem 19/6).

28 Tauber, "Who Wants to Be Jewish?". Yine gelenek içinde yer alan benzer bir yorumda, Ya'akov adının dünyevî konularla, Yisrael adının ise mânevî görevlerle bağlantılı olarak yani birbirini tamamlayacak biçimde kullanıldığına da işaret edilmiştir. Bk. *Tora*, I, 270, 273, dn. 10.

sajı çağrıştırmaktadır: “Dinle ey kulum Yâkub ve seçtiğim İsrâîl! ... Korkma ey kulum Yâkub ve seçtiğim Yeşurun!”²⁹ Bu iki mâna, İslâm kaynaklarında İsrâîl adına verilen *‘abdullah* (Allah’ın kulu / adamı) ve *safvetullah / seriyyullah* (Allah’ın seçkini / şerefli) mânalarına da birebir karşılık gelmektedir.

Yâkub peygamberin her iki adının da olumlu mâna taşıdığına yönelik tespiti Kur’an’dan hareketle biraz daha açmak gerekirse, Yâkub peygamber, asıl ismi olduğu anlaşılan “Ya’küb” adıyla anıldığı on altı âyetin neredeyse tamamında diğer peygamberlerle, bilhassa ataları İbrâhim, İsmâil ve İshak ile birlikte zikredilmektedir. Özellikle üç âyette, birbirine benzer ifadelerle, İshak’ın ve Yâkub’un İbrâhim’e bahşedildiği belirtilmektedir: “Biz ona İshak’ı ve fazladan bir bağış olarak (*nâfileten*) Yâkub’u lutfettik ve hepsini salih insanlar yaptık.”³⁰ Bir başka âyette ise söz konusu müjde, İbrâhim peygamber yerine eşi Sâre’ye verilmektedir: “O sırada hanımı ayakta idi... Ona da İshak’ı ve ardından (*min verâi*) Yâkub’u müjdeledik.”³¹ Zebih kıssasının sonunda İshak’ın İbrâhim’e müjdelendiğini belirten âyetten³² ayrı olarak, söz konusu dört âyette İshak’ın ve ardından Yâkub’un İbrâhim’e (ve Sâre’ye) bahşedildiğinin ya da müjdelendiğinin söylenmesi son derece manidardır. Bu âyetleri yanlış yorumlayan bazı oryantalist yazarlar, Hz. Muhammed’in başlangıçta Yâkub’u İshak’ın oğlu yerine kardeşi, yani İbrâhim’in oğlu zannetme hatasına düştüğünü ileri sürmüşlerdir.³³ Halbuki yukarıya alıntılanan iki âyette geçen *nâfileten* ve *min verâi* ifadeleri İshak ve Yâkub’un kardeş olarak sunulmadığını göstermektedir. Gerek “ardından” şeklinde mâna verilen *min verâi* ibaresinin gerekse “fazladan bağış olarak” şeklinde çevrilen *nâfileten* kelimesinin mânası tefsirlerde “oğulun oğlu” (ولد الولد) şeklinde açıklanmaktadır.³⁴ Sözlüklerde de *min verâi* ibaresine “arkasından / ardından” mânasının yanı sıra –söz konusu tefsir yorumlarından hareketle– “oğulun oğlu” mânası verilmektedir.³⁵ *Verâ* kelimesinin köküne (وری) bakıldığında, “oğulun oğlu” şeklindeki bu açıklamanın oldukça isabetli olduğu görülmektedir. “Saklamak / gizlemek / örtmek, kıvılcım çıkarmak” gibi mânalara sahip olan “وری” kökü, âdeta bir şeyin başka bir şeyin içinde saklı oluşuna ve açığa çıkarılmasına işaret etmektedir; çocuğun babanın sulbünde saklı olması ve zamanı

29 İşaya 44:1-2.

30 el-Enbiyâ 21/72; ayrıca bk. Meryem 19/49; el-Ankebût 29/27. Yâkub adının geçtiği diğer âyetler için ayrıca bk. el-Bakara 2/132, 133, 136, 140; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisâ 4/163; el-Enâm 6/84; Hûd 11/71; Yûsuf 12/6, 38, 68; es-Sâd 38/45.

31 Hûd 11/71.

32 es-Sâffât 37/112.

33 Bk. Hirschberg, “Jacob, In Islam”, s. 22.

34 Meselâ bk. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XII, 479-480; XVI, 316; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 216.

35 Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, “vry” (وری) md.

geldiğinde açığa çıkmasında yani vücut bulmasında olduğu gibi. “Oğulun oğlu” açıklaması, tefsirlerde, “asıl üzerine ziyade” yani İbrâhim’in salih bir oğul niyazına karşılık kendisine hem bir oğul hem de fazladan olarak bir torun bahşedilmesi anlamında *nâfileten* kelimesi için de yapılmaktadır.³⁶ Buna göre ilgili âyetlerde geçen *min verâi* ve *nâfileten* ifadeleriyle, İshak’ın ve onun ardından ve onun sulbünden gelecek olan Yâkub’un birer peygamber olarak İbrâhim’e ve Sâre’ye müjdelendiği belirtilmiş olmaktadır.³⁷

Bu açıklamalardan hareketle, Tevrat’ta Ya’küb (Ya’akov) adına atfedilen “ardından/arkasından gelen” mânasının olumlu anlamda bir ifade olduğunu, İbrâhim ve Sâre’ye yapılan müjdeyi, yani Yâkub’un “İshak’ın ardından/onun oğlu olarak ve onun yolunda bir peygamber olarak gelmesini” ifade ettiğini düşünmek mümkündür. “עקב/עקב” kökü hem Arapça’da hem de İbrânice’de “topuk, uç” mânasına paralel olarak “takip etme / peşinden gelme” mânası taşımaktadır. İbrânice köke atfedilen “aldatma/kandırma” mânası ise, muhtemelen, Tevrat’ta anlatılan hikâye ile bağlantılı olarak, kelimenin sonradan kazandığı bir mâna olmaktadır. Yâkub-Esav çekişmesi ve Yâkub’un dolambaçlı bir şekilde ilk oğulluk ve kutsanma hakkı kazanmasına yönelik söz konusu anlatıma benzer anlatımlar, Tevrat’ta Nuh’un ve İbrâhim’in oğulları (sırasıyla Sam ve Ham, İshak ve İsmâil) ile ilgili olarak da karşımıza çıkmaktadır.³⁸ Bütün bu anlatımların merkezindeki tema ise büyük oğulun (Ham, İsmâil, Esav) bir şekilde ekarte edilerek yerine küçük oğulun (Sam, İshak, Yakub) ilk oğul konumuna getirilmesidir. Söz konusu ilk oğulluk ve seçilme süreçlerine yönelik anlatımın, civar milletler içinde sayıca küçük bir topluluk olan İsrâiloğulları’nın seçilmişliği ve mânevî üstünlüğüne yönelik inanç ve İsrâil’in komşu topluluklarla yaşadığı mücadele çerçevesinde şekillendiğini düşünmek mümkündür. Westermann tarafından dikkat çekildiği üzere, Yâkub’un tek kardeşi olduğu halde, kutsanması sırasında “Kardeşlerine egemen ol! Annenin çocukları sana boyun eğsin” şeklinde çoğul ifade kullanılması, kezâ “Halklar sana kulluk etsin; uluslar sana boyun eğsin” denmesi, buradaki hitabın sonraki İsrâiloğulları’na yönelik olduğuna, topluluk olarak İsrâil’in, Esav ile ilişkilendirilen Edom halkıyla yaşadığı mücadeleyi ve Edom

36 Zebîdî, *Tâcûl-arûs*, “nfl” (نفل) md.

37 Sâre’ye yapılan bu özel müjdenin sebebi, daha sonra kurban imtihanına konu olacak olan müstakbel oğlu İshak’ın yaşayacağı ve kendisi gibi bir peygamberin babası olacağı konusunda Sâre’ye önceden güvence vermek olabilir. Tıpkı Mûsâ’nın annesine de oğlunun yaşayacağı konusunda güvence verilmesinde olduğu gibi: “Mûsâ’nın annesine ‘...onu denize bırak; korkma, üzülmeye! Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız’ diye ilham ettik” (el-Kasas 28/7).

38 Gürkan, “Kur’an’a Göre Seçilmişlik Kavramı”, s. 39-41.

karşısında galibiyet elde ettiği bir dönemin anlayışını yansıttığına işaret etmektedir.³⁹

Bütün bu açıklamalar doğrultusunda, Ya'küb adının, Yâkub'un şahsına ve bağlı olduğu soya ait bir seçilmişliği yani Yâkub'un, babası İshak peygamberi "takiben" (*ya'kûb/ya'akov*), tıpkı ataları İbrâhim, İshak ve dahi İsmâil gibi peygamber oluşunu ifade ettiği; Yâkub'a sonradan verilen İsrâil adının ya da lakabının ise yine seçkinlikle bağlantılı bir ad olarak ama bu sefer hem Yâkub'un hem de onun soyundan gelen "esbât"ın seçilmişliğini yani "şerefli / üstün / salih" oluşunu (*seriyyullah / yis(ş)ra-El / yeşurun*) vurgulamak üzere ve Yâkub soyu (İsrâiloğulları) için özel ad olacak şekilde verildiği sonucuna varmak mümkündür.

Bibliyografya

- Bullock, W. T., "Israel (יִשְׂרָאֵל)", *Dr William Smith's Dictionary of the Bible*, rev. & ed. H. B. Hackett, Boston: Houghton, Mifflin and Company, 1889, II, 1174.
- Coote, Robert, "The Meaning of the Name Israel", *The Harvard Theological Review*, 65/1 (1972): 137-42.
- Çınar, Aynur, "Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hz. Ya'küb ve Seçilmişlik Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma" (yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Firestone, Reuven, "Ya'küb", *Encyclopaedia of Islam (EI²)*, I-XI, Leiden 1954-2002.
- Goitein, S. D., "Banū İsrâ'îl", *EI²*, I, 1020-22.
- Grintz, Yehoshua M., "Jew, Semantics", *Encyclopedia Judaica*, 2. bs., I-XXII, Detroit 2007, XI, 253-54.
- Gürkan, Salime Leyla, "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrâiloğulları'nın Seçilmişliği Meselesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 13 (2005): 25-61.
- Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, I-XXXI Beyrut: Dâr'ül-fıkr, 1401/1981.
- Haldar, A., "Israel, Names and Associations of", *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, New York: Abingdon Press, 1962, II, 765.
- Hayward, C.T.R., *Interpretations of the Name Israel in Ancient Judaism and Some Early Christian Writings: From Victorious Athlete to Earthly Champion*, New York: Oxford University Press, 2005.
- Hirschberg, Haïm Z'ew, "Jacob, In Islam", *Encyclopedia Judaica*, XI, 22.
- İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, I-VI, Beyrut: Dâr'ül-cil, t.y.

39 Gerek ilk isim verme gerekse isim değişikliği sırasındaki kehanet diliyle bağlantılı olarak bu yönde yapılmış bir yorum için bk. Westermann, *Genesis*, s. 182, 194.

- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, nşr. Mustafa Seyyid Muhammed v.dğr., I-XV, Cîze: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, I-IX, thk. Halil Me'mun Şiha, Beyrut: Dâru'l-ma'rif, 1422/2002.
- Jeffery, Arthur, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Cairo: Oriental Institute Baroda, 1938.
- "Judah", *Encyclopedia Judaica*, XI, 475-77.
- Kisâi, Muhammed b. Abdullah, *Kısasül-enbiyâ'*, nşr. I. Eisenberg, Leiden: E.J. Brill, 1922.
- Koehler, Ludwig - Walter Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, trc. M. E. J. Richardson, I-V, Leiden: E. J. Brill, 1996.
- The Pentateuch and Rashi's Commentary: A Linear Translation into English - Genesis*, ed. Rabbi Abraham Ben Isaac - Rabbi Benjamin Sharfman, Brooklyn: S.S.&R. Publishing Company, Inc., 1949.
- Philo in Ten Volumes and Two Supplementary Volumes*, with an English translation by F. H. Colson - G. H. Whitaker, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1985.
- Rabinowitz, Louis Isaac, "Israel", *Encyclopedia Judaica*, X, 98-99.
- Sa'lebî, *Kısasül-enbiyâ'*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1405/1985.
- Syrén, Roger, *The Forsaken First-Born: A Study of a Recurrent Motif in the Patriarchial Narratives*, Sheffield: Sheffield Academic Press 1993.
- Taberî, *Câmiu'l-beyân*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, I-XXVI, Cîze: Dâru Hecer, 1422/2001.
- Taberî, *Târihu'r-rusul ve'l-mülük*, nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhim, I-XI, Kahire: Dâru'l-maârif, t.y
- Tauber, Yanki, "Who Wants to Be Jewish?", http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/334397/jewish/Who-Wants-to-Be-Jewish.htm (erişim: 09.09.2017).
- Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, 1. Kitap: Bereşit, trc. Moşe Farsi v.dğr., ed. Yitshak Haleva v.ğr., İstanbul: Gözlem, 2002.
- Westermann, Claus, *Genesis*, trc. David E. Green, London/New York: T&T Clark International, 2004.
- Zebîdî, M. Murtażâ, *Tâcü'l-arûs*, "vry" (ورى), "nfl" (نفل) md.leri.
- Zemahşerî, *el-Keşşâf*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz, I-VI, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998.